

אותות הגבורה האבודים ממלחמת העצמאות

עפר דרורי

תקציר

מלחמת העצמאות פרצה ב-30 בנובמבר 1947 והסתיימה ב-17 ביולי 1949. בסיום המלחמה נמנו כ-6,000 חללים מתוך אוכלוסייה של כ-600 אלף איש. המלחמה נמשכה למעלה משנה וחצי, ומספר החללים הגדול הן באופן יחסי להיקף האוכלוסייה והן במספר מוחלט מול כלל מלחמות ישראל מציב אותה כמלחמה הקשה ביותר שידעה המדינה מאז הקמתה. חירוף הנפש של חיילי צה"ל ועוז רוחם, לצד העמידה האיתנה של האזרחים, הם מהסיבות העיקריות לניצחון בסופה של המלחמה ולכך שמדינת ישראל הייתה לעובדה קיימת. כידוע, בסיום מלחמת השחרור הוענקו שנים-עשר עיטורי גבורה לחיילי צה"ל; ידועה פחות העובדה, שמספר קטן זה של עיטורים הוענק בהוראה של דוד בן-גוריון. בכך הוא התעלם מעבודתן של שתי ועדות צה"ליות רשמיות, אשר המליצו לאחר עבודת מיון מעמיקה על כ-1,200 אותות גבורה ברמות השונות מתוך מספר גדול בהרבה של המלצות שהן דחו. בן-גוריון חשש מזילות האותות ולכן הכתיב מספר קטן עשרת מונים ממספר ההמלצות שאושרו על ידי הוועדה המטכ"לית תוך פגיעה בלוחמים ובבני משפחותיהם, אשר מעשי גבורתם נשכחו מההיסטוריה ומהמורשת של מדינת ישראל.

מטרת המחקר הינה לחשוף את עובדת קיומן של שתי ועדות ושל 1,200 מועמדים ומועמדות, שלא זכו לאות גבורה על אף שהומלצו. איתור המומלצים לאותות הצטיינות התבסס על חומרי הגלם הראשוניים. אלה כללו רשימות רבות של הוועדות השונות, רשימות טיוטה שנוצרו במהלך עבודת הוועדות ורשימה סופית של הוועדה השנייה. בחלקם הגדול היו חומרי הגלם בכתב יד, רובו אינו קריא, כך שעבודת ההכנה חייבה גם פענוח של כתבי-היד לחומר קריא שניתן להסתייע בו. לצד פענוח החומר הכתוב, העבודה מול חומרי הגלם חייבה התעמקות והבנה שלהם תוך כדי ניסיון ליישב סתירות בין הרישומים השונים, בין דו"חות הסיכום לבין הרשימות בפועל, טיפול בשמות שהופיעו פעמיים באותה רשימה, סוגיית זיהוי החללים ברשימות, ועוד. בסופה של עבודת ההכנה, התבהרה רשימת המומלצים לאותות הצטיינות, שהיא הרשימה המעודכנת ביותר לאחר יישוב הסתירות שהיו במקור. ממצאי המחקר מראים, כי זו הרשימה הסופית של המומלצים במלחמת העצמאות לאותות הצטיינות.

לצד חשיפה זו ולאורה, המחקר מנסה להבין מה ניתן ללמוד על המומלצים, מי הם היו, מה היו מאפייניהם כלוחמים, לאילו יחידות צבאיות השתייכו, ומה היה המאפיין של פעילותם ושל מעשה גבורתם. ניתן לציין כבר כאן, כי הגיל הממוצע של המומלצים לאות הצטיינות היה עשרים וארבע; שיעורם של ילידי הארץ בין המומלצים היה 24 אחוז, אחריהם יוצאי פולין, רומניה וגרמניה. 94 אחוז מהמומלצים לאותות הצטיינות היו גברים וכ-6 אחוזים נשים.

כ-25 אחוז מכלל המומלצים נפלו במהלך מעשה גבורתם. מקרב המומלצים שנפלו במערכה, 48 אחוז היו רובאים, כ-21 אחוז מפקדי מחלקות וכ-20 אחוז מפקדי כיתות. מספר הנופלים בקרב המפקדים היה גדול פי ארבעה ופי שלושה, בהתאמה, מחלקם היחסי בקרב הרובאים. מקרב החטיבות הלוחמות, חטיבה 6 ('עציוני') זכתה ל-29 אחוז מכלל המומלצים, חטיבה 5 ('גבעתי') זכתה ל-13 אחוז וחטיבה 10 ('הראלי') זכתה ל-12 אחוז מכלל המומלצים.

המחקר מנסה לבדוק ולהבין האם מעבר להערכת מעשה הגבורה עצמו - היו שיקולים נוספים שהנחו את הוועדה; האם היו שיקולים חריגים אשר השפיעו על החלטתה להעניק אותות ליוצאי יחידה כזו או אחרת; למשל, במקרה שלוחמים השתייכו בעבר לארגון פוליטי, ולכן יחידתם הייתה מזוהה לכאורה עם אותו ארגון, כפי שאירע לא אחת בתקופת מלחמת העצמאות.

בעת הפרסומים על מתן אותות הצטיינות, השיח הציבורי על אודותם היה מועט ודל; רוב הציבור בארץ לא היה חשוף לעבודת הוועדות כלל. הדיון באותות ההצטיינות נעשה בתוך הצבא במסגרת קבוצה מצומצמת ביותר, שעבודתה לא נחשפה כלל לציבור. רק לקראת 'יום הצבא', שהתקיים ב-17 ביולי 1949, והפרסום על הכוונה להעניק את האותות למספר מצומצם של לוחמים, הופיעו פרסומים כלליים בתקשורת. אך גם הם היו ממוקדים בעובדות יבשות כמו מספרם הצפוי של המיועדים לקבל את אות הגבורה.

המחקר מתמקד בעבודת הוועדות השונות, שדנו בהמלצות המפקדים על חייליהם. כמו כן אותרו החיילים שהומלצו לאותות הצטיינות, והובנו מאפייניהם. לצד ליבת המחקר, נסקרות בקצרה תולדותיה של מלחמת העצמאות והבנת הערך 'גבורה' במשמעותו האוניברסלית ובהתייחסות לערך זה כפי שהוא בצבא הבריטי והאמריקני. במחקר יוצגו מרכיבי גבורה מההיסטוריה היהודית בדגש על המאה ה-19 וה-20 בשנים שקדמו להקמת המדינה. כמו כן יוצגו שיקולים שונים שהובאו בחשבון על ידי חברי הוועדות בתהליכי קבלת ההחלטות והטיות אפשריות של הוועדות בעבודתן.

במסגרת המחקר נבדקו מאפייני גבורה של המומלצים בשלוש הרמות של ההמלצות. הרמה העליונה היא 'אות הגבורה', שהומר לימים ל'עיטור הגבורה'. עיטור זה קיבלו רק שנים-עשר לוחמים. הרמה השנייה הייתה 'אות גיבורים 2', שלה הומלצו 142 חיילים, והרמה השלישית 'אות גבורה 3', שלה הומלצו 573 חיילים. בסך הכול, מכ-1,200 מומלצים לאותות גבורה נבחנו ואופיינו כ-730. הממצא הבולט ביותר בהקשר מאפייני הגבורה, שהניב את מספר אותות ההצטיינות הגדול ביותר, ניתן למעשה הכרוך באומץ לב שבוצע תחת אש. מעשה גבורה שנעשה תחת אש ועוסק בהצלת חיים, למשל חילוץ פצועים, הוא השני בהיקפו. מעשה גבורה שנעשה תחת אש במסגרת פעילות של פיקוד על חיילים הוא השלישי בהיקפו. יש לזכור שמפקדים ברמות השונות היו מיעוט הלוחמים, ועל כן מתן אות גבורה על פיקוד תחת אש הוא משמעותי ביותר. מובן שהיו מקרים שחיילים 'פשוטים' יתפסו פיקוד' בנסיבות חריגות, שאף הם זכו לאותות הצטיינות.

כוונתו של המחקר להסיר את הלוט מעל אותות הגבורה האבודים במלחמת העצמאות ולחשוף אותם לציבור, כפי שראוי להם.